

Codificatie en staatsvorming in de tijd van Lodewijk Napoleon

PETER VAN DEN BERG

Lodewijk Napoleon is er in de korte tijd dat hij koning van Holland was, van 1806 tot 1810, in geslaagd twee codificaties tot stand te brengen. Op 1 mei 1809 werd het *Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland* van kracht en in hetzelfde jaar werd tevens een Wetboek van Strafrecht ingevoerd. Dit is geen geringe prestatie. Ter vergelijking: aan het in 1992 deels van kracht geworden nieuwe Nederlandse Burgerlijk Wetboek is meer dan veertig jaar gewerkt. Daar komt nog bij dat de opstellers van het Wetboek zich voor de taak gesteld zagen om de tot dan toe bestaande rechtsverscheidenheid tussen de verschillende provincies te overwinnen. Het Wetboek van 1809 was daarmee, net zoals de vele andere codificaties die in de negentiende eeuw tot stand zijn gekomen, niet slechts een juridisch fenomeen. Het was niet louter gericht op het tot stand brengen van beter, duidelijker en systematischer recht in de hoop op kortere procedures in het belang van de justitiabele. Het was tevens onderdeel van het proces van staats- en natievorming zoals zich dat vanaf 1795 in versneld tempo in Nederland heeft voltrokken.

Codificaties kunnen op zijn minst op twee manieren daaraan bijdragen. In de eerste plaats vormen zij een geschikt instrument om rechtseenheid in te voeren. Dit vloeit voort uit het feit dat aan codificaties exclusieve werking wordt verleend.¹ Zij bevatten een bepaling op grond waarvan het recht dat er niet in is opgenomen, wordt afgeschaft. Het nieuwe wetboek wordt gepresenteerd als de enige bron van recht. Op deze wijze maakten de belangrijke codificaties van de negentiende eeuw, zoals de Franse *Code civil* uit 1804 en het Duitse *Bürgerliches Gesetzbuch* uit 1900, een einde aan de bestaande rechtsverscheidenheid en vormden zo onderdeel van een politiek van centralisatie.

Daarnaast kan codificatie als symbool dienen voor de nationale identiteit.² Het bezit van eigen wetgeving kan gezien worden als een bewijs van nationale zelfstandigheid, in een poging zich te onderscheiden van de naburige natiestaten. In beginsel zal er bij een dergelijke codificatie naar worden gestreefd om

1 J.H.A. Lokin en W.J. Zwolve, *Hoofdstukken uit de Europese codificatiegeschiedenis* (Groningen 1992), 2.

2 Zie hierover ook: A.H. Huussen jr., 'De betekenis van codificatiegedachte en -praktijk voor de natievorming', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 104 (1989), 638-653.

zoveel mogelijk ‘inheems’ recht op te nemen. De praktijk leert evenwel dat het niet zo eenvoudig is om vast te stellen wat dat is. De behoefte aan ‘eigen recht’ als nationaal symbool is vooral sterk in een jonge staat die zich in de opbouw-fase bevindt, en in een staat die zich in zijn voortbestaan bedreigd voelt. In 1938, in een periode van grote internationale onzekerheid als gevolg van de Duitse expansiedrift, publiceerde de rechtshistoricus J. van Kan (1877-1944) een artikel waarin hij een gedetailleerd onderzoek presenteerde naar de overeenkomsten en verschillen tussen de Franse *Code civil* van 1804 en het daarop gebaseerde Nederlandse Burgerlijke Wetboek van 1838. Hij probeerde daarmee de vraag te beantwoorden ‘of wij nog steeds leven onder vreemd recht’, een vraag die hij van belang achtte ‘uit het oogpunt van nationaal eergevoel’.³

In deze bijdrage zal ik de betekenis van het Wetboek in het proces van staats- en natievorming in Nederland aan een nader onderzoek onderwerpen. Daarbij zal vooral aandacht besteed worden aan de rol die Lodewijk Napoleon bij de realisering van het Wetboek heeft gespeeld. Heeft hij de werkzaamheden aan de codificatie geëntameerd of was er al langer sprake van plannen om het recht te codificeren? Ook zal gekeken worden naar de functie die hij aan codificatie toedichtte, in het bijzonder of hij haar ook zag als onderdeel van een politiek van centralisatie en/of als symbool van de nationale identiteit. Daarnaast zal onderzocht worden welke betekenis het Wetboek heeft gehad voor het recht in Nederland na Lodewijks abdicatie in 1810.

Codificatieactiviteiten van Lodewijk Napoleon

Het Wetboek en de rechtseenheid

Tot 1809 kende Nederland een grote rechtsverscheidenheid, die voortkwam uit de zelfstandigheid die de provincies op het gebied van de rechtsvorming hadden gekend tot aan de Bataafse revolutie. Niet alleen de provincies hadden ieder hun eigen rechtssysteem, ook binnen de provincies was de diversiteit groot, aangezien de steden ook een grote wetgevende autonomie genoten. De rechtsverscheidenheid werd overigens wel getemperd omdat overal in de Republiek de invloed van het Romeinse recht groot was. Dit kwam zelfs in de benaming tot uiting: in Holland gold het zogenaamde Rooms-Hollandse recht, in Friesland het Rooms-Friese recht en in Overijssel het Rooms-Overijsselse recht. Aan deze situatie maakte het uniforme *Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland* een einde. Artikel 3 van het invoeringsbesluit van 24 februari 1809 bepaalde namelijk: ‘Bij de invoering van dit wetboek zullen zijn afgeschaft het Roomsche regt, mitsgaders alle wetten en ordonnantiën, tot het burgerlijk regt betrekking hebbende [...], het zij dezelve zijn bekend geweest

³ A.H.M.J. van Kan, ‘Het Burgerlijk Wetboek en de Code civil’, in: E.M. Meijers/P. Scholten (eds.), *Gedenkeboek Burgerlijk Wetboek 1838-1938* (Zwolle 1938), 243-276, m.n. 247.

onder de benaming van plakكاتen, publicatiën, ordonnantiën, landregt, reglementen, keuren, statuten, octrooijen, costumen, of onder welke benaming zulks zoude mogen zijn; zonder dat aan eenige van dezelve, voor het vervolg, eenige kracht van wet zal mogen worden toegekend, ten zij dezelve uitdrukkelijk bij dit wetboek zijn uitgezonderd'.⁴ Met deze exclusiviteitsclausule werd de invoering van rechtseenheid in Nederland bezegeld.

Het idee om in Nederland door middel van een uniforme codificatie rechtseenheid in te voeren is evenwel niet ontstaan tijdens de regering van Lodewijk Napoleon. Al in de eerste jaren van de Bataafse revolutie koersten een aantal patriotten, onder wie de invloedrijke volksvertegenwoordiger Jacob van Manen (1752-1822), aan op vergaande centralisatie en eenwording van Nederland.⁵ Zij hoopten zo de internationale positie van het vaderland te kunnen herstellen. Vanaf het begin vormde een uniforme codificatie onderdeel van hun plannen. De Nationale Vergadering, die vanaf 1 maart 1796 bijeen kwam, was evenwel sterk verdeeld over de wenselijke staatsvorm van de nieuwe republiek, waarbij unitaristen en federalisten tegenover elkaar stonden. Deze onenigheid kwam ook tot uitdrukking in de discussie over de codificatie: moest deze al dan niet uniform recht bevatten? De impasse werd pas doorbroken in januari 1798, toen een aantal unitaristen een staatsgreep pleegde. De Staatsregeling die vervolgens zonder al te veel moeite in april van hetzelfde jaar tot stand kwam, bevatte bijna vanzelfsprekend een codificatieopdracht, te weten in artikel 28. Het unitaristische bewind was geen lang leven beschoren. Al in juni 1798 volgde een nieuwe staatsgreep die meer gematigde politici aan de macht bracht. De unitaristische Staatsregeling van 1798 werd evenwel gehandhaafd. In september werd zelfs besloten om ter uitvoering van artikel 28 een codificatiecommissie in te stellen. Dit werd de commissie-Cras, genoemd naar haar voorzitter Hendrik Constantijn Cras (1739-1820). Vooral de unitarist Pieter Leonard van de Kastele (1748-1810), lid van de commissie van het Wetgevend Lichaam die belast was met de reorganisatie van de justitie, had hierop aangedrongen.⁶

De werkzaamheden van de codificatiecommissie, die zich tot in oktober 1804 hebben uitgestrekt, hebben evenwel niet tot een codificatie geleid. Veel verder dan voorbereidende werkzaamheden is de commissie niet gekomen. Zij heeft alleen een inleidend hoofdstuk van het Burgerlijk Wetboek ingeleverd, dat zich nog bij het aantreden van Lodewijk Napoleon bij het Hoog Nationaal Gerechtshof bevond. Het Gerechtshof werd geacht het ontwerp van commentaar te voorzien, maar had deze taak niet erg serieus genomen. De inactiviteit

4 *Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland* (1809), 631.

5 P.A.J. van den Berg, 'Vaderlandsliefde, vrijheid en mensenrechten aan het eind van de achttiende eeuw: Jacob van Manen Adrz. (1752-1822) en de Staatsregeling van 1798', in: O. Moorman van Kappen en E.C. Koppens (eds.), *De Staatsregeling voor het Bataafsche Volk van 1798* (Nijmegen 2001), 35-71, m.n. 61.

6 J.M. Kemper, *Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland. Met eene inleiding en aanmerkingen* (Amsterdam 1809), 88-89. Vgl. over het aandrigen van Van de Kastele op codificatie ook: O. Moorman van Kappen, 'Uitwendige schets der wordingsgeschiedenis van het ontwerp-Lijfstraffelijk Wetboek 1804', in: *Samenwinninge* (Zwolle 1977), 113-132, m.n. 118-120.

van de commissie-Cras zal zeker samenhangen met het feit dat na 1798 het federalistische standpunt aan invloed had gewonnen. De geplande codificatie hing immers nauw samen met de unitaristische staatsvorm zoals die in de Staatsregeling 1798 was vastgelegd. Toch maakte de nieuwe Staatsregeling van 1801, die een uitdrukking was van het gewijzigde politieke klimaat, niet een volledig einde aan de pogingen tot centralisatie en uniformering. Deze Staatsregeling legde opnieuw de eenheid van munt, maat en gewicht vast, en bevatte met artikel 84 tevens een codificatieopdracht.

Ook toen in 1804 plannen werden gemaakt voor weer een nieuwe constitutie omdat Napoleon een eenhoofdige regering wenste, in de hoop dat dit zou leiden tot een effectiever bestuur, bleek dat de codificatiegedachte nog niet verdwenen was. In het bijzonder Isaäc Jan Alexander Gogel (1765-1821), die in 1805 door raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825) tot minister van Financiën zou worden benoemd, hamerde op het belang van wetboeken. Op 4 oktober 1804 schreef Gogel een brief aan de Franse maarschalk Auguste Marmont (1774-1852), die in datzelfde jaar ergens tussen Zeist en Woudenberg de pyramide van Austerlitz had laten bouwen. In die brief prees hij keizer Napoleon, omdat deze de Franse natie nieuwe wetten had gegeven op het gebied van het privaatrecht en strafrecht.⁷ Verderop in de brief bleek dat hij ook voor de Nederlanders een uniforme codificatie wenste. Hij wilde de bestaande wetten vervangen door een 'grand charte de la nation, qui [...] leur assurerait [...] un seul code civil et criminel, des poids et mesures universelles, et généralement toute la sûreté possible pour leur existence'.⁸ Het is dan ook weinig verrassend dat in zijn ontwerp voor een constitutie een codificatieopdracht een prominente plaats innam. Artikel 13 van zijn oorspronkelijke ontwerp bepaalde dat 'over de geheele Republiek zullen worden ingevoerd en blijven bestaan gelijke algemeene crimineele en civiele wetten ...'.⁹ Bovendien had hij later ook nog een ongenummerd artikel ingevoegd, luidende: 'Het Staatsbewind zorgt, dat een algemeen Civiel en Crimineel Wetboek ten spoedigsten aan het Wetgevend Lichaam ter bekrachtiging worde aangeboden'.¹⁰ De codificatieopdracht bleef ook niet onopgemerkt voor andere politici, zoals Johannes Franciscus Rudolphus van Hooff (1755-1816), op dat moment lid van het Wetgevend Lichaam.¹¹ Deze patriot van unitaristische snit, die in juni 1806 door Lodewijk Napoleon tot minister van Justitie zou worden benoemd, voorzag het ontwerp-Gogel van commentaar en noteerde in de marge bij artikel 13: 'civiel

7 L. de Gou, *De Staatsregeling van 1805 en de Constitutie van 1806. Bronnen voor de totstandkoming* (Den Haag 1997), 202.

8 De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 204.

9 De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 126. In hetzelfde artikel werd invoering van gelijke munten, maten en gewichten bevolen.

10 De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 146. Het artikel wordt door De Gou met een F aangemerkt.

11 Zie over hem: M.W. van Boven, 'De Brabander J.F.R. van Hooff als de eerste vaderlandse minister van Justitie 1806-1807', in: T.E.A. Bosman (ed.), *Brabands recht dat is ... : opstellen aangeboden aan prof. mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant* (1990), 35-51.

en crimineel wetboek'.¹² De eerste twee door de latere raadpensionaris Schimpenpenninck in 1804 opgestelde concepten bevatten eveneens een codificatie-artikel.¹³ Artikel 89 van het eerste concept bepaalde dat 'de invoering van algemeen civiel en crimineel wetboek op alle mogelijke wijze [wordt] bespoedigd'. Pas in het derde concept was dit artikel geschrapt.¹⁴ Ook de uiteindelijke Staatsregeling van 1805 bevatte geen codificatieopdracht meer.

Het gewijzigde politieke klimaat is vermoedelijk niet een afdoende verklaring voor het gebrek aan succes van de commissie. Ook de samenstelling van de commissie was debet aan haar falen.¹⁵ Zij telde wel enkele leden die zich uitspraken voor rechtseenheid, maar zij stonden tegenover Cras, de voorzitter van de commissie. Cras koesterde waarschijnlijk sympathie voor het federalistische standpunt. Hij werd in het voorjaar van 1798 om die reden zelfs enige tijd geschorst als hoogleraar. Hij was meer een vakjurist, die codificatie niet zag als een middel tot staatsvorming. Tijdens de commissievergaderingen wierp hij in alle openheid de vraag op of het wel de bedoeling van artikel 28 van de Staatsregeling 1798 was dat het overal verschillende gewonterecht zou worden afgeschaft.¹⁶ De commissie heeft uiteindelijk geen beslissing hieromtrent genomen. Na oktober 1804 is zij niet meer bijeengekomen. Het zou bijna twee jaar duren voordat codificaties weer op de bestuurlijke agenda zouden staan.

De hervatting van de werkzaamheden aan de codificaties was de verdienste van Lodewijk Napoleon, die in juni 1806 het bestuur van het kersverse koninkrijk Holland op zich had genomen. Al op 17 juli 1806 gaf hij de opdracht om onderzoek te doen naar de stand van zaken inzake de ontwerpen voor een civiel en crimineel wetboek.¹⁷ In het bijzonder moesten de resultaten van de commissie-Cras in kaart worden gebracht. Het is niet geheel duidelijk waarom codificatie onmiddellijk deel uit ging maken van de hervormingen die Lodewijk Napoleon nastreefde. Noch het met de Fransen gesloten Traktaat, noch de zogenaamde Constitutionele Wetten die samen met de Staatsregeling van 1805 voorlopig de constitutionele grondslag zouden vormen van de nieuwe monarchie, bevatten een bepaling daaromtrent. Mogelijk had Lodewijk Napoleon al voor zijn komst naar Nederland plannen voor een codificatie. Begin april 1804 werd hij benoemd tot lid van de *Conseil d'État*, enkele weken nadat daar het ontwerp van de *Code civil* was behandeld. Ook voerde hij later correspondentie met de codicator Jean Etienne Marie Portalis (1745-1807) over het recht.¹⁸ Wellicht wilde hij het succes van zijn keizerlijke broer op wetgevend terrein

12 De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 159.

13 De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 83 en 92.

14 De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 95-106.

15 P.A.J. van den Berg, *Codificatie en staatsvorming* (Groningen 1996), 354-359.

16 H. Aa/ A.H. Huussen jr. en J.T. de Smidt, *Bronnen van de Nederlandse codificatie sinds 1798 I: Stukken van algemene aard, de gedrukte ontwerpen van 1804 en hun voorgeschiedenis* (Utrecht 1986), 8-9 en 18.

17 F.F.X. Cerutti, 'Het ontwerp Burgerlijk Wetboek van Joannes van der Linden (1807)', in: *Opstellen over recht en rechtsgeschiedenis, aangeboden aan Prof. mr. B.H.D. Hermesdorf* (Deventer 1965), 39-72, m.n. 46.

18 A. Dubosq, *Louis Bonaparte en Hollande d'après ses lettres, 1806-1810* (Parijs 1911), 154 en 188.

evenaren. Bovendien paste het streven naar een uniform wetboek in de lijn van Lodewijks op centralisatie gerichte politiek.¹⁹

Het is ook denkbaar dat de situatie die hij in Nederland aantrof hem (mede) tot activiteit heeft aanzet. Het werk aan de codificaties lag weliswaar stil, maar het inleidende hoofdstuk dat door de commissie-Cras was voltooid lag nog steeds bij het Hoog Nationaal Gerechtshof, dat geacht werd er een advies over uit te brengen. Bovendien bevonden zich enkele belangrijke voorstanders van een uniforme codificatie op belangrijke bestuurlijke posten. De eerder genoemde Gogel was na de komst van de nieuwe vorst aangebleven als minister van Financiën. Van Hooff werd, zoals gezegd, minister van Justitie. Interessant is ook dat Van de Kastele ondertussen was benoemd tot voorzitter van de sectie wetgeving van de Staatsraad. In die hoedanigheid werd hij in het bovengenoemde besluit van 17 juli belast met het onderzoek naar de voortgang inzake het criminele wetboek. Bij hetzelfde besluit werd Willem Fredrik Röell (1767-1835), Secretaris van Staat, opgedragen om te informeren hoe ver de werkzaamheden aan het civiele wetboek waren gevorderd.²⁰ In januari 1807 raakte Van de Kastele ook betrokken bij de codificatie van het privaatrecht. Hij verzocht toen Jan Lodewijk Farjon (1766-1824), lid van de commissie-Cras, om het materiaal van die commissie aan de sectie wetgeving over te dragen, omdat deze 'sectie verplicht is de beste middelen voor te dragen hoe tot een algemeen civiel wetboek te komen'.²¹

Wat ook de aanleiding tot het besluit van Lodewijk Napoleon is geweest, het werd al snel duidelijk dat van de commissie-Cras weinig te verwachten viel. Op 25 augustus 1806 werd een memorandum gepresenteerd, waarin werd geconstateerd dat er in de commissie een 'toenemende opinie van onnoodzakelijkheid' bestond inzake de wenselijkheid van de codificatie.²² Toen ook het Hoog Nationaal Gerechtshof in een advies van 24 oktober 1806 een vernietigend oordeel velde over het in 1804 ingeleverde inleidende hoofdstuk voor een Burgerlijk Wetboek, viel het doek voor de commissie.²³ Rond de jaarwisseling besloot de vorst om Joannes van der Linden (1756-1835), advocaat te Amsterdam en voormalig secretaris van de commissie-Cras, te belasten met het opstellen van een ontwerp voor een civiel wetboek.

Van der Linden bleek de juiste man voor die opdracht te zijn. Niet alleen was hij in staat om na een jaar een voltooid ontwerp af te leveren, maar ook begreep hij dat de introductie van rechtseenheid een belangrijke functie van het nieuwe

19 R. Aerts, 'Een staat in verbouwing. Van republiek naar constitutioneel koninkrijk, 1780-1848', in: R. Aerts/H. de Liagre Böhl/P. de Rooy/H. te Velde (eds.), *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland, 1780-1990* (Nijmegen 1999), 49-50. C. de Munck, *Lodewijk Napoleon koning van Holland. Een miskende Bonaparte* ([Zutphen] 1997), 157-158.

20 Zie over hem: N.C.F. van Sas, 'Een Amsterdamse realist: Willem Fredrik Röell 1767-1835', in: *Figuren en figuraties. Acht opstellen aangeboden aan J.C. Boogman* (Groningen 1979), 61-111.

21 Cerutti, 'Het ontwerp Burgerlijk Wetboek' (noot 17), 49.

22 Cerutti, 'Het ontwerp Burgerlijk Wetboek' (noot 17), 47.

23 Zie over dit advies van het HNG: E.C.G.B. Bauwens, *Het Nationaal Gerechtshof 1802-1811* (Amsterdam 1997), 267-272.

Anoniem, 'Portret van Joannes van der Linden (1756-1835)'; Leiden, Prentenkabinet RU.

wetboek zou zijn. Hij merkte op dat voor een discussie over het voortbestaan van lokaal gewoonterecht zoals nog in de commissie-Cras was gevoerd geen plaats meer was, omdat de uitdrukkelijke voorkeur uitging naar 'eenheid van recht'.²⁴ In overeenstemming hiermee wilde hij exclusieve werking aan zijn ontwerp verlenen. Artikel 1 van de inleidende titel van het ontwerp bepaalde dat het wetboek bij de beslissing van rechtszaken overal in het koninkrijk moest worden gevolgd. Artikel 2 proclameerde de afschaffing van 'alle wetten en costumen, betreffende het burgerlijk recht en afwijkende van hetgeen bij dit wetboek is vastgesteld'. Niet iedereen was evenwel bereid om het lokale gewoonterecht op het altaar van de rechtseenheid te offeren. Eind 1807 presenteerde het Hoog Nationaal Gerechtshof zijn advies over het bijna voltooide ontwerp.²⁵ Hierin werd benadrukt dat veel lokale costumen hun oorsprong in 'de plaatselijke ligging, of andere omstandigheden' hadden. Zij waren om die reden vaak nuttig voor de rechtspraktijk en het zou derhalve onverstandig zijn om ze af te schaffen. Het Hof stelde voor om de werking van de exclusiviteitsclausule te beperken tot bepalingen die direct in strijd met bepalingen uit het ontwerp waren. Het Gerechtshof had klaarblijkelijk minder oog voor de politieke functie van codificatie.

²⁴ J. van der Linden, *Ontwerp Burgerlijk Wetboek 1807/1808* (Amsterdam 1967), 16.

²⁵ Van der Linden, *Ontwerp Burgerlijk Wetboek* (noot 24), 364.

De discussie over de precieze werking van de door Van der Linden ontworpen codificatie kreeg geen gevolg, omdat Napoleon Bonaparte ondertussen bedacht had dat zijn *Code* ook in het koninkrijk Holland moest worden ingevoerd.²⁶ Napoleon hoopte op die manier de banden tussen Frankrijk en Holland te verstevigen. In een brief aan zijn broer Lodewijk Napoleon, geschreven in november 1807, motiveerde hij zijn besluit als volgt: 'cela resserre les liens des nations d'avoir les mêmes lois civiles et les mêmes monnaies'.²⁷ Lodewijk Napoleon gaf gehoor aan de opdracht van zijn broer en daarmee was het ontwerp-Van der Linden van de baan. Op 18 november 1807 benoemde Lodewijk Napoleon een nieuwe commissie onder leiding van de Rotterdamse advocaat Arnold van Gennep (1766-1846), belast met het opstellen van een codificatie op basis van de Franse *Code civil*.²⁸ Van der Linden mocht de werkzaamheden aan zijn ontwerp nog wel voortzetten, en hij slaagde er zelfs in om in januari 1808 een voltooid product af te leveren.²⁹ Dit ontwerp zou echter nooit kracht van wet krijgen.

Ook de nieuwe commissie kwam snel met resultaten. Op 30 november 1808 werd het Crimineel Wetboek ingediend bij het Wetgevend Lichaam, op 9 december 1808 gevolgd door een aangepaste versie van de *Code civil*. Uit de begeleidende toespraken komt duidelijk naar voren dat de invoering van rechts-eenheid een belangrijk aspect van de beide wetboeken vormde. Staatsraad Johan Repelaer (1760-1835) wees erop dat een uniform Wetboek het noodzakelijk gevolg was van de staatkundige veranderingen sinds 1795. Hij betoogde dat 'na de afschaffing van 't foederative stelsel en de invoering van dat van éénheid, een Crimineel Wetboek, 't welk voor alle departementen hetzelfde was, en dus de bestaande ongelijkheid in eens wegnam, een der eerste behoeften voor dit land werd'.³⁰ Staatsraad Jan Everard Reuvens (1763-1816), president van het Hoog Nationaal Gerechtshof en lid van de commissie voor het Crimineel Wetboek, legde bij de presentatie van het nieuwe Burgerlijk Wetboek een zelfde verband tussen staatkundige eenheid en rechtseenheid. Hij merkte op: 'Indien het verschil dier burgerlijke wetten steeds een grooten hinderpaal opleverde, tegen de vereeniging der bijzondere gewesten onder een algemeen bestuur, zoo was daarentegen aan het plaatsgrijpen dezer groote gebeurtenis, de gedachte van het invoeren van een algemeen wetboek, wederkeerig natuurlijk verknocht'.³¹ Ook staatsraad Adolph Warner van Pallandt (1745-1822) benadrukte dat de 'vereeniging van magt en van alle middelen van bestaan' die met de creatie van het koninkrijk had plaatsgevonden tevens noodzakelijk maakte dat dezelfde wetten voor alle ingezetenen van het Rijk werden vastgesteld. Als leden

²⁶ Napoleon Bonaparte, *Correspondance de Napoléon Ier* xvi (Parijs 1864), 131 (brief van 31 oktober 1807).

²⁷ Napoleon Bonaparte, *Correspondance* (noot 26), 161 (brief van 13 november 1807).

²⁸ H.C. Gall, *Personen- en Familierecht 1798-1820* (Zutphen 1981), xxviii.

²⁹ Van der Linden, *Ontwerp Burgerlijk Wetboek* (noot 24), 13.

³⁰ *Regtsgeleerd Magazijn van Gratama* (Groningen 1809), 139.

³¹ *Regtsgeleerd Magazijn van Gratama* (noot 30), 531.

van hetzelfde huisgezin moest ook 'eene wet voor hen van dezelfde kracht zijn', aldus Van Pallandt.³²

Beide wetboeken werden zonder slag of stoot door het Wetgevend Lichaam aangenomen en reeds op 31 december 1808, respectievelijk 24 februari 1809 bij decreet afgekondigd.³³ Daarmee kwamen het Romeinse recht en alle overige oude wetten en gewoonterechtelijke bepalingen te vervallen. Lodewijk Napoleon was er binnen drie jaar in geslaagd rechtseenheid in zijn koninkrijk tot stand te brengen.

Het Wetboek als nationaal symbool

Lodewijk Napoleon heeft vanaf het begin gestreefd naar een zelfstandige politiek voor zijn koninkrijk. Behoud van eigen wetgeving, om zo de specifieke Nederlandse identiteit te waarborgen, maakte deel uit van dit streven. Van invoering van de Franse *Code civil* lijkt in dit stadium geen sprake te zijn geweest, terwijl dit toch een modern wetboek was dat slechts twee jaar tevoren was ingevoerd. De *Code* hoefde zelfs niet tot voorbeeld te worden genomen. Daarom overwoog Lodewijk Napoleon ook eerst om de commissie-Cras weer te activeren. Cras was een uitgesproken voorstander van het behoud van het eigen recht. Hij geloofde 'dat alle burgerwetten niet voor alle volkeren evenzeer geschikt' waren.³⁴ Cras was om die reden tegen een overname van het Franse wetboek. Ook toen bleek dat de commissie-Cras op sterven na dood was, bleef Lodewijk Napoleon streven naar een Nederlands wetboek. Hij gaf immers de opdracht aan Van der Linden, de voormalige secretaris van de commissie-Cras. Van der Linden nam hetgeen door Cras en de zijnen tot stand was gebracht als uitgangspunt. Als gevolg hiervan was ook het ontwerp van Van der Linden voor een belangrijk deel gebaseerd op 'autochtoon recht', dat wil zeggen lokaal gewoonterecht, provinciale statuten en Romeins recht.³⁵ Er was wel sprake van enige invloed van het Franse voorbeeld, maar deze was zeker niet overheersend.

De bewegingsvrijheid van Lodewijk Napoleon werd eind oktober 1807 evenwel aanzienlijk ingeperkt, toen Napoleon opdracht gaf de Franse *Code civil*, die intussen tot *Code Napoléon* was omgedoopt, in het koninkrijk Holland in te voeren. Hij verwierp *expressis verbis* de gedachte dat Holland een op eigen wetten gebaseerd wetboek nodig zou hebben. Hij schreef aan zijn broer: 'Cependant une nation de 1,800,000 âmes ne peut pas avoir une législation à part. Les Romains donnaient leurs lois à leurs alliés; pourquoi la France ne ferait-elle

³² *Regtsgeleerd Magazijn van Gratama* (noot 30), 537. Ook staatsraad Gustaaf Willem van Imhoff (1767-1830) stelde vast, dat de nieuwe staatkundige eenheid invoering van uniforme wetgeving noodzakelijk maakte. *Regtsgeleerd Magazijn van Gratama*, 539.

³³ S.J. Hingst, 'Geschiedenis der codificatie', *Rechtsgeleerde bijdragen en bijblad* II (1886-1887), afdeling A: Burgerlijk recht, 1-132, m.n. 42.

³⁴ Aa/Huussen/De Smidt, *Bronnen van de Nederlandse codificatie* (noot 16) I, 280.

³⁵ H. Cohen Jehoram, 'Joannes van der Linden (1756-1835)', *Ars Aequi* 19 (1970), 403-408, m.n. 405.

pas adopter les siennes en Hollande?³⁶ Napoleon brak aldus met de tot dusverre door hem gevolgde politiek waarbij hij Holland in ieder geval ten aanzien van de wetgeving een belangrijke mate van zelfstandigheid gunde.

De wens om in Holland de *Code Napoléon* in te voeren kwam niet uit de lucht vallen. Napoleon had in de Italiaanse, Duitse en Poolse satellietstaten al vanaf 1805 een dergelijke politiek gevolgd.³⁷ Toch was pas vanaf medio 1807 de invoering van de Franse *Code* in de satellietstaten een structureel onderdeel geworden van de strategie van Napoleon om de Franse hegemonie in Europa te vestigen. Deze strategie werd in de zomer van 1807 uiteengezet door enkele nauw aan hem gelieerde politici.³⁸ In augustus 1807 betoogde één van de opstellers van de Franse *Code civil*, Félix-Julien-Jean Bigot-Prameneu (1747-1825), in de Franse Staatsraad dat privaatrechtelijke rechtsverscheidenheid een scheidswand vormde tussen naburige volkeren, waardoor deze van elkaar vervreemdden. In september 1807 volgde Georges Antoine Chabot (de Lallier) (1758-1819) in zijn voetsporen, toen hij in het Tribunaat verkondigde dat de volkeren van het Europese continent verenigd dienden te worden onder een gelijke burgerlijke wetgeving. Niet alleen Holland werd slachtoffer van deze nieuwe politiek. In november 1807 schreef de keizer ook aan zijn broer Jérôme Bonaparte (1784-1860), koning van Westfalen, dat invoering van de *Code Napoléon* aldaar wenselijk was.

Ondanks de druk van de keizer om zijn *Code* ongewijzigd in te voeren, bleef Lodewijk Napoleon vasthouden aan zijn beleid om zoveel mogelijk inheems recht te behouden. Op 26 januari 1808 gaf de vorst weliswaar opdracht aan de commissie-Van Gennep om de Franse *Code civil* als uitgangspunt te nemen, maar hij benadrukte tevens dat, met het oog op de bijzondere omstandigheden en behoeften in Nederland, afwijkingen van de Franse *Code* noodzakelijk waren.³⁹ Daartoe zou de commissie het ontwerp-Van der Linden dienen te raadplegen. De gedachte dat wetgeving aangepast moest zijn aan de omstandigheden van de bevolking voor wie zij bedoeld was kan overigens ook worden aangetroffen bij Portalis, met wie Lodewijk, zoals vermeld, in contact stond.⁴⁰ Het resultaat was ernaar. De schijn bestond wel dat het nieuwe Burgerlijk Wetboek een getrouwe kopie was van het Franse voorbeeld. De benaming, *Wetboek Na-*

³⁶ Napoleon Bonaparte, *Correspondance* (noot 26), 161 (brief van 13 november 1807).

³⁷ F. Ranieri, 'Italien: Kodifikationen und Projekte', in: H. Coing (ed.), *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte* III/1 (München 1982), 212-323, m.n. 212-217. D. Grimm, 'Die verfassungsrechtlichen Grundlagen der Privatrechtsgesetzgebung', in: H. Coing (ed.), *Handbuch der Quellen* III/1, 17-173, m.n. 33-40. J. Bouineau/J. Roux, *200 ans de Code civil* (Parijs 2004), 71-79.

³⁸ E. Fehrenbach, *Der Kampf um die Einführung des Code Napoléon in den Rheinbundstaaten* (Wiesbaden 1973), 10.

³⁹ Cerutti, 'Het ontwerp Burgerlijk Wetboek' (noot 17), 60 en 68.

⁴⁰ F.A. Fenet, *Recueil complet des travaux préparatoires du Code civil* I (Parijs 1827), 464. Zie over deze zogenaamde klimaattheorie, vaak geassocieerd met Montesquieu: P.A.J. van den Berg, 'Een grafrede op het Nederlandse privaatrecht? Over de toekomst van het Nederlandse privaatrecht in de Europese Unie', in: A.L.M. Keirse/R. Meijer/C.M.D.S. Pavillon/C.A. de Visser (eds.), *Recht in regio. Bijdragen gebundeld ter gelegenheid van de BW-dag 2006* (Groningen 2006), 5-22, m.n. 10-13.

poleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland, suggereerde dit al. Deze suggestie werd bovendien levend gehouden tijdens de diverse redevoeringen die de invoering van het wetboek begeleidden. Toen de vorst op 18 november 1808 in zijn troonrede de aanstaande indiening ervan aankondigde, merkte hij op: 'Het B.W. is echter grotendeels uit de fransche wetten gegrond of uit dezelve getrokken'.⁴¹ Ook bij de indiening van het ontwerp aan het Wetgevend Lichaam, op 9 december 1808, werd lippendienst bewezen aan het grote voorbeeld, de Napoleontische code. In de oudere literatuur wordt dan ook nog wel beweerd dat het Wetboek slechts een gering aantal afwijkingen kende ten opzichte van de *Code Napoléon*.⁴² Toch werd er bij die presentatie tegelijkertijd op gewezen dat de beide wetboeken niet identiek waren. De eerder genoemde staatsraad Reuvens liet noteren dat het Wetboek weliswaar grotendeels uit het Franse voorbeeld was overgenomen, maar dat 'tevens overal, waar dit noodig scheen, geschikt naar onze inrigtingen, naar onze natuurlijke en zedelijke gesteldheid, naar onze zeden en gebruiken'.⁴³ Hij wees vooral op afwijkingen die het personen- en familierecht betroffen. Bij nadere vergelijking blijkt dat de verschillen tussen het Wetboek en de *Code Napoléon* zelfs zeer talrijk zijn.⁴⁴ De opstellers van het Wetboek hebben zich in sterke mate gebaseerd op het ontwerp-Van der Linden. Het gevolg is dat er veel elementen van het oud-vaderlandse recht, in het bijzonder van het Rooms-Hollandse recht, in kunnen worden aangetroffen.

Het gebruik van wetgeving ter versterking van de eigen, nationale identiteit door Lodewijk Napoleon vond begrip bij latere geschiedschrijvers, zoals Wichers. Deze merkte in 1892, naar aanleiding van de eigen koers van de nieuwe koning ten opzichte van de wens van de keizer, op: 'Niets was echter natuurlijker, indien men de onafhankelijkheid van Holland wilde handhaven'.⁴⁵ Maar de aanpak van Lodewijk Napoleon om de nationale wetten en gewoonten zoveel mogelijk te sauveren kwam waarschijnlijk ook overeen met de wens van althans een aantal leden van het Nederlandse politieke establishment in de jaren 1805/1806. Bij hen begon het besef door te dringen dat met de toenemende Franse invloed het behoud van eigen wetgeving geen vanzelfsprekendheid was. Het is niet ondenkbaar dat de invoering van de Franse *Code civil* op 21 maart 1804 daaraan heeft bijgedragen. Daarmee werd het immers wel heel eenvoudig om Franse wetgeving in de satellietstaten te introduceren. De beschikbaarheid van een kant-en-klare Franse codificatie zou zelfs een verklaring kunnen vor-

41 *Regtsgeleerd Magazijn van Gratama* (noot 30), 138.

42 H.T. Colenbrander, *Schimmelpenninck en Koning Lodewijk* (Amsterdam 1911), 128-129.

43 *Regtsgeleerd Magazijn van Gratama* (noot 30), 131.

44 Cerutti, 'Het ontwerp Burgerlijk Wetboek' (noot 17), 61-69. H. Cohen Jehoram, *Over codificatie. Van voor Portalis tot na Meijers* (Deventer 1970), 10. T.J. Veen, "En voor berisping is hier ruime stof". *Over codificatie van het burgerlijk recht, legistische rechtsbeschouwing en herziening van het Nederlandse privaatrecht in de 19de en de 20de eeuw* (Amsterdam 2001), 12. H. Holthöfer, 'Niederlande', in: H. Coing (ed.), *Handbuch der Quellen* III/1, 1191-1401, m.n. 1200 en 1233-1235. J.T. de Smidt, *Codicatieperikelen* (Deventer 1966), 14.

45 L. Wichers, *De regering van Koning Lodewijk Napoleon, 1806-1810* (Utrecht 1892), 102.

men voor het feit dat in het derde ontwerp-Schimmelpenninck, alsmede in de uiteindelijke Constitutie van 1805 niet langer een codificatieopdracht was opgenomen. Duidelijke aanwijzingen voor de vrees voor vervanging van de Nederlandse wetten door Franse worden evenwel eerst aangetroffen bij de onderhandelingen over het Traktaat, die in het voorjaar van 1806 met de Fransen werden gevoerd.

Al tijdens de besprekingen in het Nederlandse kamp over de te volgen strategie kwam de angst voor een te grote Franse invloed naar voren. In een ongedateerd, anoniem memorandum aan Schimmelpenninck werd voorgesteld om eerst te proberen Napoleon af te houden van de invoering van een monarchie met aan het hoofd een Franse prins.⁴⁶ Hiertoe zou hij erop gewezen moeten worden dat 'de gehegtheyd der natie aan hunne taal, zeeden, wetten en gevoelens [...] zeer groot [is], even groot als het gevoel van hunne personeele vrijheid.' Als gevolg hiervan zou een vreemde vorst veel verzet ontmoeten, hetgeen de effectiviteit van het bestuur zou ondermijnen. In het memorandum werd opgemerkt, dat 'het denkbeeld zelfs van hunne taal en wetten te kunnen verliezen, van door vreemden te kunnen beheerscht worden in politie of regterlijke zaken [...] bij de natie [zou] opleveren een onuitwisbaar gevoel van tegenzin tegen een vorst, wiens eygen geluk op nationaale liefde en nationaal geluk moet gegrondvest zijn, dan welke grondslag hij in de natie niet zal kunnen daarstellen'. Mocht Napoleon toch willen vasthouden aan de komst van een Franse prins, dan zouden garanties moeten worden gevraagd voor het behoud van de eigen zelfstandigheid, onder andere ten aanzien van de Nederlandse taal en het Nederlandse karakter van het ambtenarenapparaat. Ook de eigen wetgeving zou beschermd moeten worden door een artikel 17 in het verdrag op te nemen, luidende: 'Alle wetten, hetzij algemeene, hetzij in de departementen vigerende, blijven geconserveerd totdat het Wetgevend Gezag deswegens mogte hebben gedisponeerd'.

In februari 1806 werd Carel Hendrik VerHuell (1764-1845) als gezant van de republiek naar Parijs gestuurd met inderdaad de instructie om te proberen de invoering van een erfelijk monarchaal gezag te voorkomen.⁴⁷ In maart keerde hij evenwel terug naar Den Haag met de duidelijke boodschap dat Napoleon de republiek tot koninkrijk wilde omsmeden. Schimmelpenninck realiseerde zich toen dat de keizer slechts twee opties open liet: inlijving in het Franse rijk of omvorming tot een monarchie onder een Franse vorst. Op 24 maart 1806 stelde hij daarom voor om die laatste optie te accepteren, maar daarbij wel zoveel mogelijk te proberen 'om den invloed te matigen, welke een Fransch vorst aan het hoofd van staat zoude kunnen uitoeffenen op het inwendig bestuur des lands, op de administratie der justitie ...'⁴⁸ Ook moest worden getracht garanties te verkrijgen voor het behoud van de Nederlandse taal. De meerderheid

⁴⁶ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 486-487.

⁴⁷ G.W. Bannier, *Grondwetten van Nederland: teksten der achtereenvolgende staatsregelingen en grondwetten sedert 1795* (Zwolle 1936), 154.

⁴⁸ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 273.

van de leden van de Staatsraad volgde eenzelfde lijn. In een buitengewoon secreet verbaal van dezelfde datum werd de voorkeur gegeven aan een Franse prins boven het alternatief van inlijving. Er werd daarbij gewezen op de vrees 'voor het vervangen van de nationale regten, zeden, gewoonten en taal'.⁴⁹ Dergelijke gevaren zouden zich eerder verwezenlijken bij een inlijving dan bij behoud van zelfstandigheid, zo meenden de meeste leden.

Alleen Staatsraad Johannes Goldberg (1763-1830) was voor inlijving.⁵⁰ Hij ontkende niet dat ingeval van inlijving de toekomst van het Nederlandse recht er somber uitzag. 'Het spreekt van zelfs', aldus Goldberg, 'dat de Fransche wetten de onze worden, dat zulks op veele respecten van het civiele recht aanmerkelijke veranderingen en verliezen, harde verliezen, zal te weeg brengen'. Maar hij was er van overtuigd dat de strategie van Schimmelpenninck ook geen enkele garantie bood voor het behoud van eigen wetten en rechtspleging. De Franse prins die aan het hoofd van het nieuwe koninkrijk zou worden geplaatst, of wellicht de keizer zelf, zou waarschijnlijk nog wel beloven om 'onze wetten en inrichtingen te zullen eerbiedigen'. Toch zou een dergelijke belofte vermoedelijk niet nageleefd worden. De nieuwe vorst zou zich namelijk omringen met mensen 'van zijn eigen landaart'. Hen verstond hij immers beter, en hun karakter paste beter bij het zijne. Deze ambtenaren zouden vervolgens bij de uitoefening van hun taken veel moeilijkheden ondervinden als gevolg van taalproblemen. De druk tot verandering zou dan ook groot zijn, wanneer 'eenmaal de geheele administratie Fransch zal zijn'. Goldberg had geen enkele illusie omtrent hetgeen 'er worden zal van onze wetten, inrichtingen en gebruiken, allen welken in eene aan de administrateurs onbekende taal beschreven en veel van welken tegen de wetten, inrichtingen en gebruiken van hun Land inlopende zijn'. Nederland stond ongetwijfeld 'eene sloping van dat alles en de invoering der Fransche wetten' te wachten.⁵¹ Met de strategie van Schimmelpenninck was daarom, zo meende hij, 'onzen politieken dood, schoon langzaam en pijnlijker, echter niet minder zeker'.

Op 29 maart 1806 besliste de Vergadering der Hoogmogenden echter om de strategie zoals voorgesteld door Schimmelpenninck en de meerderheid van de Staatsraad te volgen. Zij verleende toestemming om onderhandelingen met de Fransen te openen over de wijze waarop een Franse prins de erfelijke oppermacht over Nederland zou kunnen verkrijgen, 'en daaromtrent zoodanige bepalingen met hetzelfde te arrangeren, als waardoor zouden kunnen worden bewaard de godsdienst en de taal des lands, [...], de ongestoorde beheering door dezelve van de Justitie'.⁵² Twee dagen later al, op 31 maart 1806, meldde VerHuell namens de Nederlandse regering aan Napoleon dat Lodewijk als hoofd van de regering acceptabel was, 'parce qu'elle laisse la possibilité de conserver

⁴⁹ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 287.

⁵⁰ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 290-291 en 296.

⁵¹ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 291.

⁵² De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 274.

nos habitudes et nos institutions qui sont inséparables de notre existence'.⁵³ Hij garandeerde dat Lodewijk op een welkom onthaal kon rekenen, als Napoleon akkoord ging met 'la conservation de nos lois, de nos habitudes, de la religion de nos ancêtres, de l'institution de nos Tribunaux et enfin de notre vetes nationale et de l'administration intérieure ...'

Ook in de instructie voor de leden van een tweede diplomatieke missie naar Parijs, opgesteld op 19 april 1806, neemt het behoud van de eigen wetgeving een belangrijke plaats in.⁵⁴ De leden werd opgedragen om Napoleon erop te wijzen hoezeer de Bataafse natie gehecht was aan het behoud 'zijner burgerlijke en godsdienstige regten en vrijheden, zijner nationale gewoonten en zeeden', in de hoop dat hij zou afzien van de invoering van een monarchie met aan het hoofd een Franse prins. De leden kregen tevens de instructie om, indien Lodewijk Napoleon toch de nieuwe koning zou worden, garanties los te weken voor de nationale onafhankelijkheid. In het bijzonder zouden de bewaring van de landstaal en de handhaving van de aloude burgerlijke rechten en vrijheden moeten worden vastgelegd. Aan Napoleon moest worden duidelijk gemaakt dat deze onderwerpen in nauw verband stonden met het 'eigenzelvig bestaan van het Bataafsche volk'.

In de eindfase van de onderhandelingen bleef het punt van de eigen wetgeving overeind. Op 6 mei 1806 werden van Nederlandse zijde hoofdpunten geformuleerd die moesten dienen als leidraad bij de te voeren onderhandelingen.⁵⁵ Het behoud van 'nos lois et nos tribunaux' maakte daar deel van uit. In het zes dagen later tijdens de tweede diplomatieke missie opgestelde 'projet de constitution de la Hollande', dat vervolgens werd besproken met de Franse minister van Buitenlandse Zaken Charles Maurice Talleyrand-Périgord (1754-1838), is voor het eerst een uitgebreide bepaling met betrekking tot de eigen wetgeving opgenomen. Zij komt bijna woordelijk overeen met hetgeen door de hiervoor genoemde anonymus werd voorgesteld. Artikel 12 luidde namelijk: 'Toutes les lois actuelles resteront en vigueur. Elles ne pourront être altérées que par des nouvelles lois émanées d'après les formes de la Constitution'.⁵⁶

De Fransen lijken al in een vroeg stadium bereid te zijn geweest de wens tot behoud van de eigen wetgeving in te willigen. Volgens het kladverslag dat VerHuell maakte van het onderhoud dat hij op 14 maart 1806 met Napoleon Bonaparte had, zou de laatste ten aanzien van de wetgeving hebben opgemerkt: 'vous garderez vos loix, vos usages, votre administration ...'.⁵⁷ Op dezelfde dag schreef Napoleon aan Talleyrand naar aanleiding van dit onderhoud, dat hij alleen Schimmelpenninck wilde vervangen door Lodewijk, maar dat de constitu-

⁵³ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 433. Zie over zijn rol: L. Turksma, *Admiraal van Napoleon. Het leven van Carel Hendrik graaf VerHuell, 1764-1845* (Zutphen 1991), 53-63.

⁵⁴ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 442-444.

⁵⁵ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 453.

⁵⁶ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 496-498 (gedateerd op 12 mei 1806). Zie voor een ongedateerde kladversie van deze ontwerpconstitutie, waarvan art. 15 overeenkomt met dit art. 12: De Gou, *Staatsregeling*, 511-513.

⁵⁷ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 415.

tie voor het overige hetzelfde kon blijven.⁵⁸ Aan dit standpunt werd ook van Franse zijde tot het einde van de onderhandelingen vastgehouden. Ook het concept voor constitutionele wetgeving dat Talleyrand op 17 mei aan de Nederlandse delegatie overhandigde, bevatte een bepaling over het behoud van het Nederlandse recht.⁵⁹ Artikel 1 bepaalde namelijk: 'Les lois constitutionnelles, civiles, politiques et religieuses, qui régissent actuellement la Hollande, et dont l'exercice est compatible avec les dispositions du Traité [...] sont conservées en entier ...' Deze bepaling werd vervolgens opgenomen in de bij decreet van 5 juni 1806 uitgevaardigde Constitutionele Wetten, die samen met het op 24 mei 1806 gesloten Traktaat en de Staatsregeling van 1805 de grondwettelijke basis voor de monarchie vormden.⁶⁰ In plaats van een codificatieopdracht, zoals die met grote regelmaat in de constituties van de andere satellietstaten werd opgenomen, meestal met een expliciete verwijzing naar de *Code Napoléon*, bevatte de constitutionele regeling van 1806 derhalve juist een bepaling ter bescherming van de eigen wetten en gewoonterechtelijke regels. Dit was ook het geval in de uiteindelijke Constitutie van 1806, die op 7 augustus ter vervanging van de Constitutionele Wetten werd afgekondigd. Artikel 7 van die Constitutie luidde immers: 'De burgerlijke, staatkundige en godsdienstige wetten, tegenwoordig in Holland in gebruik, waar van de uitoefening overeenkomstig is met de bepalingen van het Tractaat [...], zijn in haar geheel bewaard; zij kunnen niet worden veranderd dan door de wet'. In het eerste ontwerp voor deze constitutie ontbrak de laatste zin overigens nog.⁶¹

De betekenis van het Wetboek na het aftreden van Lodewijk Napoleon

Zoals bekend was het Wetboek van Lodewijk Napoleon geen lang leven beschoren. In 1810 bleek namelijk dat hij niet in staat was nog langer weerstand te bieden aan de druk van Napoleon om het koninkrijk Holland meer in te zetten ten behoeve van het Franse rijk. Op 1 juli 1810 deed hij daarom afstand van de troon. Nederland werd vervolgens ingelijfd in het Franse rijk, en daarmee was ook het lot van het *Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland* bezegeld. Op 1 maart 1811 kreeg de *Code Napoléon* kracht van wet in het gehele voormalige koninkrijk Holland.⁶² Toch is de betekenis van de codifica-

⁵⁸ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 418.

⁵⁹ De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 465.

⁶⁰ Art. 1 Constitutionele Wetten luidde: 'De Constitutionele wetten thans vigerende, inzonderheid de Constitutie van den Jare 1805, gelijk mede de burgerlijke, staatkundige en godsdienstige wetten, tegenwoordig in de Bataafsche Republiek in gebruik, waarvan de uitoefening overeenkomstig is met de bepalingen van het Tractaat [...] zullen in hun geheel bewaard blijven ...'

⁶¹ Zie voor de drie ontwerpen die aan de Constitutie van augustus 1806 voorafgingen: De Gou, *Staatsregeling* (noot 7), 315-316, 349-350 en 381-382.

⁶² J.H.A. Lokin, 'De receptie van de Code civil in de Noordelijke Nederlanden', *Groninger Opmerkingen en Mededelingen* xx1 (2004), 1-15, m.n. 6.

tieactiviteiten van Lodewijk Napoleon voor het verloop van de Nederlandse staatsvorming na zijn aftreden aanzienlijk.⁶³ Deze betekenis strekt zich uit tot beide aspecten van staatsvorming zoals die hierboven in de inleiding zijn genoemd, te weten rechtseenheid en nationale identiteit.

In de eerste jaren van de Bataafse Republiek mislukten pogingen om een einde te maken aan de grote rechtsverscheidenheid jammerlijk. Het lukte niet om de verschillende lokale en provinciale rechtsregels tot een geheel om te smeden, deels vanwege het sterk voortlevende particularisme. Lodewijk Napoleon heeft deze impasse doorbroken door in drie jaar tijd een uniform Wetboek in te voeren. De met dit Wetboek gerealiseerde rechtseenheid is sindsdien niet meer serieus ter discussie gesteld. Weliswaar keerden met de in 1813 herwonnen onafhankelijkheid ook de Oranjes terug, in de persoon van Koning Willem I, maar van een herinvoering van de provinciale autonomie van het *ancien régime* was geen sprake. Nederland bleef een eenheidsstaat, en ook de rechtseenheid werd door de nieuwe koning in dank aanvaard.

Met het Wetboek werd niet alleen rechtseenheid geïntroduceerd. Het was tevens in belangrijke mate gebaseerd op het ontwerp-Van der Linden en derhalve indirect op het werk van de commissie-Cras. Als gevolg hiervan bestond het Wetboek uit veel tot nationaal recht samengesmolten vaderlandse rechtsregels. Dit kwam van pas toen na de in 1813 herwonnen zelfstandigheid onder Willem I de discussie over codificatie weer opleefde. In het nieuwe koninkrijk heerste aanvankelijk een sterk anti-Franse stemming. Met het oog op de versterking van de nationale identiteit werd daarom van verschillende kanten gepleit voor een eigen, inheems wetboek ter vervanging van de Franse *Code*.⁶⁴ Enige tijd zag het er naar uit dat er inderdaad een dergelijk wetboek zou worden ingevoerd. Met steun van de koning had de Leidse hoogleraar Joan Melchior Kemper (1776-1824), een leerling van Cras, in 1820 een ontwerp gereed dat in overeenstemming was met dit ideaal. Maar in 1821 had zich het politieke klimaat gewijzigd. Een meerderheid in de Tweede Kamer der Staten-Generaal keerde zich op inhoudelijke gronden tegen een nationaal, volledig op inheems recht gebaseerd wetboek. Zij gaf de voorkeur aan een herziening van de Franse *Code*, aangepast aan Nederlandse omstandigheden. Het nieuwe wetboek dat in 1830 gereed kwam, leek zonder twijfel sterk op de Franse *Code*, hoewel het nog lange tijd werd opgehemeld als een 'eigen, [...] van vreemden invloed onafhankelijke, [...] [echt] nationale wetgeving'.⁶⁵ Maar zoals Van Kan concludeert op basis van zijn in de inleiding genoemde onderzoek bevatte het tevens een aanzienlijke hoeveelheid recht van nationaal Nederlandse herkomst.⁶⁶ Het onder Lodewijk Napoleon opgestelde Wetboek heeft dit mede mogelijk gemaakt.

⁶³ S.J. Fockema Andreae, 'Napoleons bestuurshervorming vooral in Nederland', *Publicaties van het Genootschap voor Napoleontische studiën* 9 (1956), 187-194.

⁶⁴ Van Kan, 'Het Burgerlijk Wetboek en de Code civil' (noot 3), 243-247. Lokin, 'De receptie van de Code civil' (noot 62), 7-11.

⁶⁵ Van Kan, 'Het Burgerlijk Wetboek en de Code civil' (noot 3), 245.

⁶⁶ Van Kan, 'Het Burgerlijk Wetboek en de Code civil' (noot 3), 275.

Ter afsluiting

In deze bijdrage is de rol die Lodewijk Napoleon heeft gespeeld bij de totstandkoming van de eerste Nederlandse codificaties aan een nader onderzoek onderworpen. Er is vastgesteld dat de nieuwe vorst vanaf het moment van troonsaanvaarding heeft geprobeerd het koninkrijk meer tot een eenheid te maken en dat zijn besluit tot introductie van het *Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland* daarmee rechtstreeks in verband stond. Met dit Wetboek werd namelijk rechtseenheid gerealiseerd. Tevens is gebleken dat dit streven naar uniformering niet geheel nieuw was. Sinds de Bataafse revolutie van 1795 is getracht een einde te maken aan de rechtsverscheidenheid in de republiek, evenwel zonder succes. De particularistische krachten bleken hiervoor nog te sterk. De codificatiegedachte was rond 1805/1806 niet geheel uit het zicht verdwenen. Enkele ministers van Lodewijk Napoleon, zoals Gogel en Van de Kastele, waren erkende voorstanders van een uniform wetboek. Toch was het de verdienste van de nieuwe vorst dat in 1806 de werkzaamheden aan de codificaties daadwerkelijk werden hervat. Hij zorgde er bovendien voor dat binnen de verbazingwekkend korte periode van drie jaar het uniforme Wetboek werd gerealiseerd.

Het is eveneens duidelijk geworden dat Lodewijk Napoleon codificatie zag als een symbool van nationale identiteit. Hij streefde naar een op inheemse rechtsregels gebaseerd Wetboek en zocht daarom eerst aansluiting bij de codificatiearbeid van de commissie-Cras. Toen die niet thuis gaf, schakelde hij eind 1806 Joannes van der Linden in, die zich voor zijn ontwerp in belangrijke mate baseerde op hetgeen door Cras en de zijnen tot stand was gebracht. Zelfs toen Napoleon in november 1807 schreef dat zijn *Code* ook in Holland moest worden ingevoerd, koos Lodewijk Napoleon ervoor om ingrijpende aanpassingen van dat Wetboek aan de Nederlandse omstandigheden aan te brengen, waarbij het ontwerp-Van der Linden als bron van inspiratie diende.

De pogingen van Lodewijk Napoleon om de Nederlandse wetgeving te sauveren, kwamen overeen met het eerdere streven van Nederlandse politici tijdens de onderhandelingen met Frankrijk over het Traktaat van 24 mei 1806. Vanaf het moment dat duidelijk werd dat Napoleon weinig consideratie meer had met de zelfstandigheid van Nederland, streefden zij met success naar het verkrijgen van garanties voor het behoud van de eigen wetgeving. In artikel 1 van de constitutionele wetten, die samen met het Traktaat en de Constitutie van 1805 de grondwettelijke basis van de nieuwe monarchie vormde, werd bepaald dat onder meer de burgerlijke wetten die op dat moment in Nederland van kracht waren hun gelding niet zouden verliezen. Een vergelijkbare bepaling werd opgenomen in de definitieve Constitutie, die in augustus 1806 werd afgekondigd. Een codificatieopdracht ontbrak in beide constitutionele regelingen, wellicht omdat men geen aanleiding wilde geven tot invoering van de in 1804 gerealiseerde Franse *Code*.

Dit succes was evenwel van tijdelijke aard. Nadat Napoleon al in 1807 opdracht had gegeven tot invoering van zijn *Code*, volgde in 1811 inlijving van de Nederlandse territoria in het Franse keizerrijk. De *Code Napoléon* werd ingevoerd en daarmee verloor het Wetboek van 1809 zijn gelding. De betekenis van het Wetboek strekt zich desondanks verder uit dan de periode tot 1811. De met het Wetboek bereikte rechtseenheid werd namelijk na de in 1813 herwonnen onafhankelijkheid niet meer ter discussie gesteld. De debatten die vanaf 1813 over codificatie werden gevoerd, betroffen niet zozeer de wenselijkheid van terugkeer naar de situatie zoals die in het *ancien régime* had bestaan, maar de vraag of de Franse *Code civil* vervangen diende te worden door een volledig op inheems, Nederlands recht gebaseerd Wetboek. Aanvankelijk beantwoordden Willem I en zijn adviseurs deze vraag bevestigend, in lijn met de heersende anti-Franse stemming. In 1821 besloot de Tweede Kamer der Staten-Generaal evenwel toch tot een bewerking van de Franse *Code civil*. Het onder Lodewijk Napoleon opgestelde Wetboek vergemakkelijkte deze onderneming aanzienlijk, omdat daarin al veel tot nationaal recht omgesmede oud-vaderlandse regelingen waren verwerkt. Zo heeft deze vorst van Franse herkomst er aanzienlijk toe bijgedragen dat het Burgerlijk Wetboek van 1838 belangrijke elementen van nationaal recht bevatte.

P.A.J. van den Berg, Rijksuniversiteit Groningen, p.a.j.van.den.berg@rug.nl